

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2022.17.35>

Кобрусєва Є.А.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

АНТИКОРУПЦІЙНІ ОСВІТНІ ПРОГРАМИ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Постановка проблеми. Корупція залишається однією з головних проблем у сучасному світі. В Україні прояви корупції поступово витісняють закони та моральні цінності. Це явище вже стало частиною звичайної поведінки суспільства.

Всі уряди, політичні партії та громадські діячі в Україні заявляли про свою готовність боротися з корупцією. Протягом років незалежності приймалися чотири національні програми боротьби з організованою злочинністю та корупцією, три концепції протидії корупції, а також було ухвалено закони спрямовані на запобігання та протидію корупції [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова проблема про роль освіти у створенні свідомих та відповідальних громадян, які відмовляються від корупційних практик як засади державного регулювання вищої освіти в Україні розглядається багатьма провідними вченими, такими як І. Петренко, О. Зайцева, О. Лисенко, Т. Коваленко, М. Сідоренко та інші.

Мета. Стаття має на меті оцінку сучасного стану справ та розробку рекомендацій для запобігання корупції. Вона обґрунтовує потребу у визначенні стратегії й тактики протидії корупції у сфері вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Органи державної влади ведуть активну роботу з впровадження затвердженої політичної лінії та досягнення конкретних політичних цілей. Однією з основних завдань державної політики у всіх сферах суспільного життя є вчасне виявлення проблем розвитку суспільства, ана-

ліз причин їх виникнення та розробка шляхів їх вирішення. [2, с. 83].

У сфері вищої освіти ключовим документом є оновлений Закон України «Про вищу освіту». Згідно з цим законом, Верховна Рада України визначає державну політику у цій сфері, а виконавчі органи, такі як Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, відповідають за її реалізацію.

Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на ряді принципів:

1. Сталість розвитку суспільства: Забезпечення конкурентоспроможного людського капіталу та умов для освіти протягом життя.

2. Підтримка національної ідентичності: Сприяння утвердженню української ідентичності, вихованню патріотизму та формуванню оборонної свідомості.

3. Доступність освіти: Забезпечення доступності вищої освіти.

4. Незалежність освіти: Гарантування незалежності здобуття вищої освіти від політичних, громадських та релігійних організацій.

5. Міжнародна інтеграція: Інтеграція української системи вищої освіти у Європейський простір вищої освіти.

6. Наступність в освіті: Забезпечення послідовності у здобутті вищої освіти.

7. Державна підтримка: Фінансування та підтримка підготовки фахівців для пріоритетних галузей та освітніх закладів.

8. Стимулювання інновацій: Підтримка наукової та інноваційної діяльності університетів.

9. Партнерство: Сприяння державно-приватному партнерству у сфері вищої освіти.

Формування та реалізація цієї політики забезпечуються через:

1. Взаємодію: Гармонійна співпраця між системами освіти, науки, мистецтва, бізнесу та держави для стійкого розвитку.

2. Якість освіти: Збереження та підвищення якості вищої освіти.

3. Розширення можливостей: Посилення можливостей для здобуття вищої освіти та навчання протягом життя.

4. Рівні умови доступу. Створення рівних можливостей до вищої освіти, зокрема для осіб з особливими потребами, забезпечуючи підтримку та вільний доступ до освітніх закладів.

5. Автономія закладів. Розвиток саморегуляції та самостійності університетів, що відкриті до критики та спрямовані на громадський інтерес.

6. Балансована підготовка фахівців. Врахування потреб особистості, держави, регіональних громад та роботодавців у формуванні структури освіти.

7. Розвиток діяльності університетів. Забезпечення наукової та інноваційної роботи закладів вищої освіти та їх інтеграція з промисловістю.

8. Соціальні гарантії. Надання пільг та соціальних гарантій для студентів, що навчаються у вищих навчальних закладах.

9. Забезпечення працевлаштування. Створення умов для трудової діяльності випускників в установах різних форм власності, відповідно до їхньої освіти та суспільних потреб.

10. Сприяння першим робочим місцям. Впровадження механізмів стимулювання підприємств різних форм власності для надання можливостей випускникам вступити на перше робоче місце.

Держава активно сприяє розвитку університетів як місць, де формується незалежне мислення [3]. Але одразу ж не можна оминути важливого моменту: політика стає державною, коли вона офіційно відображена

у документах та контролюється державними органами.

У пострадянських університетах в Україні серйозною проблемою є корупція у сфері вищої освіти. Ефективна боротьба з корупцією потребує глибокого наукового аналізу причин цього явища та чіткого розуміння його сутності. Від правильного уявлення про корупцію в значній мірі залежить стратегія та тактика боротьби з нею, визначення цілей та ресурсів для протидії.

За аналізом чинного законодавства України, реалізації його практики та наукових досліджень у галузі освіти видно, що корупція є складним соціальним явищем. Цей аналіз дозволяє узагальнити теоретичні підходи до боротьби з корупцією та висвітлити проблеми, пов'язані з недоліками чинного законодавства України у сфері освіти, яке має на меті протидію корупційним проявам. Цей аналіз є ключовим для виявлення прогалин у законодавстві, які стосуються боротьби з корупцією в освітній галузі.

Формується складна система послуг та посередництва серед допоміжного персоналу у навчальних закладах. Ця мережа включає методистів, лаборантів, секретарів, працівників кадрів і деканатів, а навіть бібліотекарів. Вона дозволяє викладачам не спілкуватися безпосередньо зі студентами, які хочуть розв'язати свої проблеми через фінансові винагороди. Наприклад, серед керівників кабінетів та лабораторій поширена практика виступати посередниками у продажу високих оцінок за тести, контрольні, лабораторні, курсові та дипломні роботи.

Інший приклад відображає ситуацію, коли студенти звертаються до посередників серед персоналу, щоб уникнути участі у контрольних заходах, заліках чи іспитах під час сесії. Через сплачені комісійні, посередник особисто домовляється з кожним викладачем через свої зв'язки. Кількість студентів, які використовують цю систему «дозволеного абсентеїзму», може сягати десятків осіб на одного методиста та сотень у разі методиста заочного факультету.

Існує широкий спектр тактик, які використовуються для успішного проходження екзаменаційної сесії. Викладачам можуть давати хабарі за підтримку суб'єктивних оцінок під час іспиту або заліку, чи за оцінювання студента при його відсутності. Суттєвість цього обміну може варіюватися залежно від мотивів учасників, того, хто замовляє послугу, форми хабара (чи то гроші, подарунки, чи просто послуга через особисті зв'язки) та кількості учасників (наприклад, оптові операції – від групи студентів, або індивідуальні).

Проблеми корупції у сфері освіти можна умовно розділити на три групи причин. Перша група – об'єктивні фактори, які включають низьку оплату праці працівників освіти, обмеженість бюджетних місць на популярні спеціальності чи у високорейтингових навчальних закладах, а також недосконалість законодавства, спрямованого на протидію корупції. Друга група – суб'єктивні чинники, такі як розчарування та апатія викладачів до складного навчального процесу за Болонською системою, відсутність визнання викладацької роботи студентами та мовчання стосовно випадків хабарництва. Третя група – об'єктивно-суб'єктивні причини, які включають витрати осіб на викладацьку роботу та недостатність правового захисту для працівників освіти.

На центральному рівні України, для боротьби з корупцією у сфері вищої освіти, існує Державна антикорупційна програма, яка регламентує боротьбу держави з цим негативним явищем. З метою зроблення значних кроків у запобіганні та протидії корупції, у березні 2023 року було затверджено Державну антикорупційну програму на 2023-2025 роки за постановою Кабінету Міністрів України.

Цілком зрозуміло, що Державна антикорупційна програма (ДАП) має чіткі принципи, які визначають свій підхід до боротьби з корупцією. Ось короткий огляд цих принципів:

1. Оптимізація функцій держави і місцевого самоврядування. Цей принцип включає усунення дублювання повноважень між різ-

ними органами і уникнення випадків подвійної реалізації повноважень одним органом. Такий підхід сприяє зменшенню корупційних ризиків.

2. Цифрова трансформація та прозорість діяльності. Створення основи для мінімізації корупційних ризиків через використання технологій, підвищення прозорості та відкриття даних.

3. Створення законних альтернатив корупційним практикам. Заохочення до використання законних та ефективних методів задоволення потреб, які будуть конкурувати з існуючими корупційними практиками.

4. Невідворотність юридичної відповідальності. Створення системи стримувальних механізмів через юридичну відповідальність за корупційні дії для всіх учасників праводносин.

5. Формування культури доброчесності та правової поваги. Створення в суспільстві відмови від корупції та підтримка культури, що дотримується принципів доброчесності та поваги до закону.

Ці принципи спрямовані на різні аспекти життя і діяльності, щоб створити комплексний підхід до боротьби з корупцією в усіх сферах суспільства та урядових структурах.

Ця програма є ключовим інструментом для уряду, оскільки спрямована на запобігання та протидію корупції, що є важливим аспектом для розвитку України. Її виконання має кілька основних цілей:

1. Запобігання корупції. Програма спрямована на створення механізмів та стратегій, що запобігають виникненню корупційних ситуацій у державних та місцевих органах.

2. Протидія корупції. Основна мета – боротьба з існуючими випадками корупції та розробка ефективних заходів для припинення незаконних практик.

3. Системність та злагодженість дій. Програма має забезпечити взаємодію всіх рівнів влади у виконанні антикорупційних заходів, щоб створити спільну та спрямовану на результат стратегію.

4. Інтеграція до європейських та міжнародних структур. Ця програма не лише сприятиме боротьбі з корупцією всередині країни, а й буде позитивним кроком у напрямку набуття членства в міжнародних організаціях, таких як Європейський союз, НАТО та ОЕСР.

Ініціатива з впровадження заходів щодо запобігання корупції у Міністерстві Освіти та Науки України є важливим кроком для створення прозорої та ефективної системи. Це може включати різноманітні заходи, такі як:

1. Створення прозорих процедур. Удосконалення та уточнення правил та процедур, які стосуються фінансів, прийняття рішень та внутрішнього контролю.

2. Тренінги та навчання. Проведення тренінгів та навчання працівників щодо етичних стандартів, антикорупційної політики та виявлення потенційних корупційних ситуацій.

3. Залучення громадськості та експертів. Впровадження механізмів для залучення громадськості та експертів для контролю дій та політики Міністерства.

4. Створення механізмів звітності. Регулярна звітність про заходи, проведені для запобігання корупції, а також моніторинг та оцінка їх ефективності.

5. Заохочення внутрішнього контролю та виявлення порушень. Створення механізмів, що сприяють виявленню та негайному врегулюванню будь-яких корупційних випадків.

Основними завданнями цих заходів є:

1. Розроблення та впровадження нових або удосконалення існуючих нормативно-правових актів, які зменшать корупційні ризики в освітній галузі.

2. Проведення ретельної експертизи усіх нових нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення доброчесності та запобігання корупції.

3. Впровадження цифрових технологій у надання освітніх та наукових послуг для забезпечення прозорості, ефективності та запобігання корупції.

4. Розроблення та впровадження системи контролю за етичними стандартами та добро-

чесною поведінкою в академічному середовищі, тощо [4].

Особи, які вчиняють корупційні дії у виконанні своїх державних чи місцевих функцій, можуть бути притягнуті до різних форм відповідальності згідно із законодавством: кримінальної, адміністративної, цивільно-правової, дисциплінарної.

Якщо особа, яка представляє інтереси юридичної особи, вчинила злочин в рамках визначених Кримінальним кодексом ситуацій, будуть застосовані кримінальні заходи. Якщо суд не застосував покарання чи обмежень у вигляді позбавлення права займати посаду чи виконувати діяльність, пов'язану з державною або місцевою владою, особа може бути піддана дисциплінарній відповідальності. Суддя, який порушив корупційні правила, та щодо нього не застосували покарання, може бути піддано дисциплінарній відповідальності згідно з чинним законодавством.

Особа, яка має повноваження у владних структурах держави чи місцевого самоврядування і відносно якої суд вирішив, що її активи набули неправомірного походження та повинні бути передані державі, може бути звільнена з посади відповідно до закону.

З метою з'ясування причин і умов, які допомогли у вчиненні корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, або у невиконанні вимог антикорупційного законодавства, може бути проведене службове розслідування на підприємствах чи установах, де працювала ця особа. Це може бути зроблено за вказівкою спеціально уповноваженого органу з протидії корупції або після вироку керівника органу чи підприємства, де працювала ця особа.

Особа, яка була усунута з посади через корупційні дії, може бути заборонена займати певні посади у державних чи місцевих структурах лише за рішенням суду, якщо закон не передбачає інших механізмів.

Коли особа отримала повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення у сфері її службової діяльності, її

можуть відсторонити від виконання обов'язків на посаді, відповідно до процедур, визначених законом.

Суд або визначений законом механізм вирішує питання про відсторонення від виконання суддівських обов'язків, або відсторонення від посади суддів Конституційного Суду України, яким повідомили про підозру у вчиненні кримінального правопорушення у сфері їх службової діяльності, у встановленому законом порядку.

Особа, проти якої склали протокол за адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, може бути відсторонена від виконання своїх службових обов'язків рішенням керівника місця роботи до завершення судового розгляду справи, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України.

Якщо провадження в справі про це адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, було закрито через відсутність доказів або підтвердження такого порушення, особі, яка була відсторонена від виконання своїх обов'язків, компенсується середній заробіток за період, коли вона була примусово відсторонена від роботи через цю ситуацію [5].

Точно, нормативно-правове забезпечення у сфері освіти в Україні є, але система, яка б гарантувала його практичне втілення, поки не визначена чітко. Принципи й завдання державної освітньої політики вимагають не лише формулювання цілей, але й конкретних методів, інструментів та учасників для їх втілення. Орієнтація на інтеграцію у європейський освітній простір — це важливий стратегічний крок, який сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вищої освіти України та розвитку особистості, збагачуючи інтелектуальний і культурний потенціал нашої країни. Це означає узгодження нашої системи вищої освіти із європейськими стандартами, утримуючи й розвиваючи власний досвід у цьому напрямі.

Характеристики корупції в системі вищої освіти дійсно відображають складність цієї проблеми:

– Системність, інституціоналізованість і вкоріненість. Корупція в цій системі часто стає вбудованою в саму структуру та процеси, що ускладнює боротьбу з нею.

– Різноманітні форми. Вона приймає різні форми, від хабарництва до впливу, підкупу та навіть обміну послугами.

– Різні способи винагороди. Оплата за корупційні послуги може бути не тільки у вигляді грошових коштів, а й в інших формах, залежно від структури та складності системи.

– Діяльність посередників. У цьому контексті можуть діяти проміжні особи, що впливають на укладення таких угод.

Ці риси свідчать про складність корупційних практик у вищій освіті та потребують комплексного підходу для їх вирішення.

Висновки. Причини корупції зумовлені також недосконалою системою ліцензування й акредитації вищих навчальних закладів. Так, оцінювання діяльності вишу здійснюється, переважно, за кількісними показниками, які навчальний заклад прагне забезпечити будь-якими шляхами. Щоб досягти певних показників наявності серед викладацького складу кандидатів наук, доцентів, докторів наук, професорів, роблять усе для збільшення їхньої кількості. Не рівень кваліфікації та професійна майстерність, а наявність наукового ступеня й ученого звання визначають ставлення до викладача та його статус у виші. Його не звільнять навіть за наявності суттєвих недоліків у роботі, пробачать корупційні дії, оскільки без нього неможливо пройти акредитацію.

Метою ДАП є досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагожденості та системності антикорупційної діяльності всіх державних органів та органів місцевого самоврядування, а також належного процесу післявоєнного відновлення України. Виконання Програми сприятиме подальшій роботі щодо набуття Україною членства в ЄС, Північноатлантичному Альянсі (НАТО), Організації економіч-

ного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Державна антикорупційна програма регламентує антикорупційну діяльність у всіх сфе-

рах, а безпосередня боротьба із корупцією здійснюється державними органами на основі засобів Державної антикорупційної програми.

Анотація

Стратегічною метою державної політики в галузі освіти є підвищення доступності якісної освіти. В статті досліджено сутність корупції, її причини та наслідки. Розроблено пропозиції щодо профілактики корупції, обґрунтовано необхідність формування стратегії і тактики антикорупційної діяльності в системі вищої освіти. Автор підкреслює роль освіти у створенні свідомих та відповідальних громадян, які відмовляються від корупційних практик. Стаття вивчає важливість освіти у боротьбі з корупцією та розвитку антикорупційної культури. Автори обговорюють конкретні теми та компетенції, які повинні бути включені до антикорупційних освітніх програм, такі як етика, права та обов'язки громадян, моральні цінності тощо. Стаття аналізує ролі та ефективність антикорупційних освітніх програм у різних контекстах. Автор обговорює, як антикорупційні освітні програми сприяють усвідомленню ризиків корупції та розвитку антикорупційних цінностей серед населення. Автори проводять оцінку ефективності антикорупційних освітніх програм, а також їхній вплив на попередження корупції та підвищення рівня антикорупційної свідомості. Стаття підкреслює важливість міжнародного співробітництва та обміну досвідом у розробці та впровадженні антикорупційних освітніх програм. Підкреслюється важливість інвестування в антикорупційну освіту та розвиток антикорупційної культури, які сприяють зміцненню правопорядку та зменшенню корупції в суспільстві. Автори вказують на можливі виклики у впровадженні антикорупційних освітніх програм, а також на перспективи їхнього розвитку. Стаття демонструє важливість і роль антикорупційних освітніх програм у формуванні антикорупційної культури та сприяє розумінню їхнього впливу на суспільство та боротьбу з корупцією.

Ключові слова: вища освіта, державна політика, публічне управління, корупція у вищій освіті, сфера освіти, корупція.

Kobrusieva Ye.A. Anti-corruption educational programs and their role in shaping anti-corruption culture

The strategic goal of the state policy in the field of education is to increase access to quality education. The article examines the essence of corruption, its causes and consequences. Proposals for the prevention of corruption are developed, the necessity of forming a strategy and tactics of anti-corruption activities in the system of higher education is substantiated. The authors emphasize the role of education in creating conscious and responsible citizens who refuse corrupt practices. The article examines the importance of education in the fight against corruption and the development of anti-corruption culture. The authors discuss specific topics and competencies that should be included in anti-corruption education programs, such as ethics, citizens' rights and responsibilities, moral values, etc. The article analyzes the role and effectiveness of anti-corruption education programs in different contexts. The authors discuss how anti-corruption education programs contribute to the awareness of corruption risks and the development of anti-corruption values among the population. The authors evaluate the effectiveness of anti-corruption educational programs and their impact on preventing corruption and raising anti-corruption awareness. The article emphasizes the importance of international cooperation and exchange of experience in the development and implementation of anti-corruption educational programs. It emphasizes the importance of investing in anti-corruption education and the development of anti-corruption culture, which contribute to strengthening the rule of

law and reducing corruption in society. The authors point out possible challenges in implementing anti-corruption educational programs, as well as prospects for their development. The article demonstrates the importance and role of anti-corruption educational programs in shaping anti-corruption culture and contributes to understanding their impact on society and the fight against corruption.

Key words: higher education, public policy, public administration, corruption in higher education, education sector, corruption.

Список використаних джерел:

1. Прохоренко О. Я. Корупція по-українськи : монографія / О. Я. Прохоренко. К. : НАДУ, 2005. 166 с.
2. Тертичка В. Механізм формування і здійснення державної політики. *Вісн. держ. служби України*. 2000. № 4. С. 83–89.
3. Юлдашев О. Х. Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні : монографія / О. Х. Юлдашев. К. : МАУП, 2005. 336 с
4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 02.02.2022).
5. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>
6. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 02.02.2022).
7. Малишевська І. Право на вищу освіту осіб з особливими освітніми потребами та інвалідністю у законодавстві України. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 2. С. 27–34.
8. Губерська Н. Л. Мета, завдання та принципи державної політики у сфері вищої освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 3. Т. 2. С. 158–162.